

Susanna Aarnio
Helsingin Yliopisto
Uskontotieteen laitos
050-4926666

SAMANISMI

1. PERINTEINEN SAMANISMI

Samanismi ei ole uskonto, vaikka sisältääkin uskonnollisia elementtejä. Samanismi ei myöskään ole pelkkä menetelmä, vaikka tietyt piirteet ovat yhteisiä useille samanistisille perinteille. Perinteinen samanismi on laajempi kulttuurinen ja hengellinen ilmiö. Samanismi käsitteenä tarkoittaa elämäntapaa ja kulttuuria, jossa valitulla samaanilla on keskeinen rooli. Pohjoisten alueiden maailmankatsomusten määrittelyssä korostuu myös etnisyys. Toisin kuin jonkun ihmisen tai ryhmän perustamissa kirja- tai lähetysuskonnoissa, etnisten maailmankatsomusjärjestelmien avainkysymys on sen kokonaisvaltainen riippuvuus luonnonympäristöstä, taloudesta, yhteiskunnasta, kieli- ja muista kulttuurirajoista. Ilmiöiden ja erityisesti luonnonilmiöiden pyhyys ja uskonnollisuus määrittyy arkielämän ja rituaalien, käytännön ja tapojen perusteella. (Pentikäinen 1998, 29; Hoppal 2005, 36).

Monet viime vuosisadan samanismin tutkijoista, kuten Mircea Eliade käytti nimitystä "samanistinen" hyvin erilaisista uskomusjärjestelmistä, mutta nykyään suositaan rajatumpaa mallia, jonka mukaan perinteinen samanismi liittyy ainoastaan Euraasian pohjoisten kansojen perinteisiin. Niinpä Amerikan intiaanien ja polynesialaisten samanismi ei olisikaan uskontotieteellisen näkemyksen mukaan "puhdasta" samanismia (Pentikäinen 1998, 9 -10, 27).

Sana "saman" tulee mandshu -tunguusialaisten kansojen keskuudesta, joilta tutkimusmatkailijat ja antropologit ovat sen siirtäneet yleisnimityksenä kansainvälisen tutkimuksen ja kirjallisuuden käyttöön (Pentikäinen 1998, 26; Sjöblom 2002, 140). "Saman" tarkoittaa henkilöä, joka tietää. Suomalaisen uskontotieteen pioneerin Uno Harvan mukaan "saman" -nimen mainitsivat Evert Yssbrant Ides, Moskovan suuriruhtinaan lähetti ja tämän seuralainen Adam Brand, jotka v.1692 matkustivat Kiinaan ja jotka kummatkin julkaisivat matkakertomuksen (Harva 1933, 78). Juha Pentikäisen mukaan ensimmäisen kuvauksen samanismista antoi evenkien keskelle 1600-luvun puolivälissä karkotettu Venäjän vanhauskoisten johtaja ylipappi Avvakum. Hän tarkkaili ollessaan maanpaossa menoja, joita johtivat evenkien samaaneiksi kutsumat henkilöt. Avvakun ei vielä puhunut samanismista, vaan ainoastaan samaaneista. (Pentikäinen 1998, 26). Uno Harva käytti vielä 1922 julkaiseman alun perin englanninkielisen kirjansa suomennokseen "noita" -nimitystä, eli kirjan nimeksi tuli "*Noidanpuku ja sen aate*" (eng. "*The Shaman Costume and its Significance*") (Harva 1922).

Jos samanismin lähtökohdaksi otetaan samaani -sanan alkuperä, voi samanistisia kulttuureja jakaa sen mukaan, kuinka paljon ne muistuttavat sitä kulttuuria, josta samaani -sana on lähtöisin eli mandshu -tunguuseja. 1. Kulttuurit, joilla on käsitelmä "samaani". Näitä ovat ainoastaan eräät Siperian mandshu -tunguusilaiset kansat. 2. Kulttuurit, joilla on sama ilmiö, vaikka samaanin nimitys on erilainen. Näitä ovat useimmat pohjoisen Euraasian kulttuurit, mukaan lukien suomensukuisten kansojen ylläpitämät kulttuurit, joilla on verrattavissa oleva ilmiö. 3. Kulttuurit, joissa ilmiö on fenomenologisesti tunnistettavissa, vaikkakin erilaisen kuin siperialaisten samanismi. Näitä ovat esimerkiksi Amerikan intiaanien kulttuurit. 4. Kulttuurit, joilta tämäntyyppinen ilmiö puuttuu. Näitä ovat esimerkiksi afrikkalaiset perinteet. Niissä ei

ole henkimatkoja tekevää samaania, vaan henget ottavat valtaansa sikäläisen noidan (henkipossessio). (Pentikäinen 1998, 27).

Olen koonnut useamman samanisin tutkijan määritelmistä kymmenen kohdan listan, joka kattaa tärkeimmät alkuperäiseksi samanismiksi luokitellun perinteen tunnusmerkit.

Perinteinen samanismi on:

1. Suullista.
 2. Etnistä.
 3. Euraasialaista.
 4. Siinä käytetään ekstaasitekniikoita, joiden avulla päästään toisiin maailmoihin tai todellisuudentiloihin.
 5. Siihen liittyy käsitys vähintään kahdesta tai useammasta erilaisesta sielusta.
 6. Siihen liittyy käsitys maailman kolmikerroksellisuudesta ja samaanin toimimisesta välittäjänä näiden kerrosten välillä.
 7. Siihen liittyy käsitys samaanin apuhengistä.
 8. Samaani on yhteisönsä hengellinen ja joskus maallinenkin johtaja.
 9. Samaani tuntee heimoaan ja sen elinympäristöä koskevat synty tarinat, jotka ovat avain heimon menneisyyteen ja identiteettiin.
 10. Samaanilla on jokin rituaalinen varustus, joka vaihtelee: rumpu, puku, naamio ym.
- (Pentikäinen 1998, 9-26; Hultkranz 1973, 25-37, Hoppal 1994, 11-32)

Samanisin keskeisin tekijä on siis samaani, joka toimii välittäjänä näkyvän ja näkymättömän maailman välillä. Samaani on parantaja, rituaalitoimitusten ohjaaja ja matkaopas (psycopompos), joka mm. johdattaa vainajan hengen tuonpuoleiseen. Hän on heimonsa muinaisten kertomusten (mytologian) tuntija ja runonlaulaja. Samaanit ovat myös aina olleet enneunien tulkitsijoita. Vanhempien historiallisten merkintöjen mukaan samaanit olivat metsästysretkien ja sodankäynnin luonnollisia johtajia.

Olennaista kaikessa on aina luonnon ja ihmisen välisen harmonian ylläpitäminen (Hoppal 1994, 11-32).

Kuvauksista ja etnografisista raporteista käy selkeästi ilmi, että samaanien työ on liittynyt ja liittyy edelleen perinteisissä samanistisissa kulttuureissa ennen kaikkea jokapäiväisiin toimiin, jotka eivät ole mitenkään mystisiä. Samaani, joka voi olla joko mies tai nainen, on yleensä arkisin tavallinen yhteisönsä jäsen, mutta tarpeen mukaan hän toimii parantajana ja rituaalien suorittajana. Keskeisintä samaanin työssä on vuorovaikutus tuonpuoleisen maailman eli yllisen ja alisen kanssa. Samanistisessa maailmankuvassa maailmankaikkeus jakautuu kolmeen kerrokseen: alimpana on kuolleitten valtakunta eli tuonela (alinen), keskellä ihmisten elämänpiiri (keskinen) ja ylimpänä henkien, jumalolentojen ja taivaankappaleitten valtakunta (yllinen). (Hoppal 1994, 11-32).

Samaanin sielu voi erota ruumiista ja siten tehdä matkoja kuolleitten, henkien ja jumalien maailmaan, josta hän tuo tarvittavan avun yhteisölleen. Samaani kykenee irrottamaan yhden sielustaan (itsen) ruumiinsa hengestä (löylystä) toiseen tietoisuuteen ja ohjaamaan sitä eri olomuodoissa maailman eri kerroksissa. Olennaisena tukena tällaisella matkalla toimivat samaanien apuhenget. (Hultkranz 1973, 25 -37).

Samaanius on Juha Pentikäisen mukaan klaani -ilmiö. Kullakin klaanilla on oma samaaninsa, jonka olemassaolo luo yhteisölle jatkuvuuden ja turvallisuuden tunteen. Samaani ei yleensä ensin ole halunnut ottaa vastaan kutsumusta, johon klaanin henget hänet ovat valinneet. Samaani ei voi kuitenkaan välttää kohtaloaan. Kysymyksessä on "tuskallinen samanoinnin kyky", kuten nanai-kansa asian ilmaisee. Tämä kyky ilmenee erityisinä uni- ym. kokemuksina, sairauksina ja joskus vuosia kestäneinä

eristyneisyyden kausina, ennen kuin ihminen on kypsä klaanin samaanin johdolla tapahtuvaan kasvatukseen ja initiaatioon. (Pentikäinen 1998, 38; Harva 1933, 84).

2. MODERNI LÄNSIMAINEN SAMANISMI, UUS- JA YDINSAMANISMI

Edellä mainittua "tuskallisen samanoinnin kykyä" ja usein vielä tuskallisempaa valmistautumista siihen, on pidetty ratkaisevana ja selvimpänä erona perinteisen samanismin ja modernin länsimaisen samanismin välillä (Pentikäinen 1998, 27; Bowie 2006, 191). Perinteisten samaanikulttuurien samaani hyväksyy henkien lahjan samanointikyvystään useimmiten vastahakoisesti. Modernissa länsimaisessa samanismissa ihminen itse suorittaa valinnan suuntautumisestaan samanismin piiriin (Pentikäinen 1998, 27).

Omien kokemusteni perusteella myös nyky-yhteiskunnassa toimiva samaani voi joutua käymään pitkän ja tuskallisen tien henkien valitessa samaanikokelaan perinteisen samaaniyhteisön tapaan. Johannes Setälän kehityskaari samaaniksi alkoi vuosia kestäneiden tuskaisten kokemusten ja eristyneisyyden kautta, aivan samalla tavalla kuin perinteisessä klaani-yhteisössäkin. Vastaavanlaisia samaaniksi kypsymisen kausia on ollut ainakin kolmella muullakin tuntemallani ja tutkimallani länsimaisella samaanilla eli Daan van Kampenhoutilla Alankomaissa, Joska Soosilla Belgiassa (unkarilainen samaani) ja Ivana Capriolilla Alankomaissa (italialainen samaani).

Toisena olennaisena erona pidetään nykyajan samanismista puuttuvaa klaani -ilmiötä ja kyläsamaanin roolia. Nykyään samanismia harjoittavien keskuudessa yhteisöllisyyttä haetaan ja koetaan yhteisissä kokoontumisissa ja jopa verkottumalla. Internet toimii tällöin ryhmäkohtaisen informaation julkaisukanavana ja tiedotusvälineenä (Remes 2005, 27).

Modernin samanisin ja uussamanismi -käsitteen "purkaminen" on tämän esitelmän puitteissa vielä monimutkaisempaa kuin perinteisen samanisin tapauksessa. Johannes Setälän mielestä kysymys modernin samanisin määrittelystä ei ole edes niin relevantti, ja jokainen voi itse määrittellä oman työskentelynsä, jos haluaa. Hänen mielestään asialle ei kannata antaa liikaa painoarvoa. Hän itse kutsuu mieluiten työskentelyään suomalaiseksi tai kalevalaiseksi samanismiksi, jos sitä joksikin pitäisi määrittellä. Hän ei kuitenkaan missään tapauksessa halveksi tai paheksu uussamaani -nimitystä itsestään, hänen mielestään se vain antaa täysin oikeaa kuvaa hänen työstään. (Henkilökohtainen tiedonanto 6.10.2006).

Michael Harnerin, ns. ydinsamanisin (eng. core Shamanism, yksi uussamanisin yleisimmistä ja tunnetuimmista suuntauksista) perustajan mielestä jokaisesta voi tulla samaani (Harner 1991, 160). Hän perustelee sitä sillä, että samanismi on demokraattinen toimintamuoto (Remes 2005, 288). Samaanin toiminta on ehkä demokraattista siinä mielessä, että kanssakäynti ympäröivän maailman ja toisten todellisuuksien kanssa on useimmiten vuorovaikutusta, eikä yksisuuntaisesti hyötyä tavoittelevaa (Remes 2005, 288). Samaanin positio yhteisössä perustui kuitenkin johonkin aivan muuhun kuin demokratiaan. Kysymys on, kuten edellä mainitsin henkien valitsemasta samaanin asemasta ja elämäntyöstä. Samaanin piti tietenkin edellisen lisäksi olla karismaattinen, tehtävänsä kyvykäs ja monen vuoden initiaatiotien läpikäynyt henkilö (Remes 2005, 288 -290). Positio ei tietenkään ollut kaikille mahdollinen, eivätkä sitä olleet siihen kuuluvat tehtävät ja toiminnatkaan.

Modernin samanisin piirissä toimivat henkilöt tuntevat kuitenkin useimmiten harjoittavansa perinteistä samanismia, tai ainakin uudelleen löydettyä ja käyttöön otettua ihmisten vanhinta perintöä eli tavallaan siis myös omaa perinnettään (Remes 2005, 16). Suomi on siinä mielessä modernin samanisin kannalta kiinnostavassa

asemassa, että Suomessa ja etenkin Lapissa harjoitetaan edelleen perinteistä samanismia tai ainakin siinä on jäljellä jäänteitä vanhasta samanismista. (ibid. 2005, 17). Samanlainen tilanne on esimerkiksi Unkarissa ja Virossa. Kysyin sekä Juha Pentikäiseltä, mitä mieltä hän on samaanien määrästä Suomessa. Juha Pentikäinen vastasi heitä olevan noin kymmenen (Pentikäinen 14.6.2006). Johannes Setälä arvioi määrän olevan hyvin pieni, mutta hän sanoi, että lupaavia samaanioppilaita on enemmän, mutta hän epäilee heidän sitkeyttään jatkaa toimintaa, koska nykyinen yhteiskuntamme on niin perinteisen samaaniyhteisön vastakohta, että on vaikeaa löytää siihen sopivaa samanistista toimintamuotoa (Setälä 24.7.2006).

Moderni länsimainen samanismi mielletään tutkijoiden keskuudessa uuspakanuuteen kuuluvaksi uususkonnoksi ja New Age -ilmiön esoteeriseksi terapia- ja itsetutkiskelumetodiksi (Remes 2005, 16; Sjöblom 2000, 237). Tällaisen määrittelyn ymmärtää, koska kiinnostus samanistiseen työskentelyyn alkoi 1970 -luvulla samoihin aikoihin kuin innostus muihinkin uuspakanallisiin elementteihin. 1970 -luvun lopulta lähtien on perustettu keskuksia ja organisaatioita, jotka tarjoavat samanismia käsitteleviä ja opettavia kursseja. Tunnetuin niistä on Michael Harnerin perustama *The Foundation for Shamanic Studies* -organisaatio (<http://www.shamanism.org/>). Suomessa aktiivisin kurssien järjestäjä on *Shamaaniseura ry.* (<http://www.shamaaniseura.fi/>). Joan Townsendin mielestä uusi moderni samanistinen henkisyys (Harnerin ydinsamanismi ja uussamanismi) kuuluu ns. yksilöllisiin uusiin uskonnollisiin liikkeisiin, mutta ei New Age- tai uuspakanismiin. Yksilölliset uudet liikkeet ovat verkottuneita, mutta eivät toimi ryhmän kautta. Yksilöt luovat omat uskomusjärjestelmänsä syntetisoimalla perinteisiä ja uusia uskomuksia. (Townsend 2001, 257).

Miten modernin samanismin harjoittajat sitten työskentelevät samanistisesti?

Yleisimmät toimintamuodot ovat esimerkiksi Suomessa osallistuminen rumpupiireihin

ja samanismia opettaviin kursseihin. Kursseilla voi opetella myös mm. rummunrakennusta (<http://www.shamaaniseura.fi/>). Johannes Setälä ei toimi Shamaaniseuraukautta, vaan hän on järjestänyt jo vuodesta 1975 lähtien omia rumpupiirejä ja pidempiaikaisia opetuskokonaisuuksia (Tekstiviesti 28.1.2007). Toisaalta hän on hyvin usein vetänyt rituaaleja ja samaani -istuntoja myös suuremmissa yleisötaapahtumissa tai kokoontumisissa, kuten esimerkiksi Faces -festivaaleissa (vuosina 2003-2006). Hän ei ole koskaan mainostanut tai muuten pyrkinyt saamaan samanismista kiinnostuneita ihmisiä luokseen oppimaan samanistista työskentelyä. Hänen mukaansa kiinnostuneet ja innostuneet henkilöt kyllä löytävät tiensä hänen luokseen (Setälä 2006). Itse kuulin Johannes Setälästä ensimmäisen kerran 1997 Alankomaissa ollessani vierailulla amsterdamilaisen samaani Daan van Kampenhoutin luona. Hän oli osallistunut 1987 Suomessa asuessaan Johannes Setälän ohjaamaan rituaaliin Setälän kotona Lohjansaareissa.

Entä löytyykö mitään yhdistävää tekijää tai piirrettä modernia samanismia harjoittavien ihmisten toiminnan tai maailmankuvan välillä? Tähän lienee vaikeaa saada ainakaan mitään yleispätevää vastausta. Samaaniseuraukautta www -sivuilla seuraukautta puheenjohtaja Jaana Kouri kertoo samanismista esittelevässä artikkelissaan, mitä ydinsamanismi pitää sisällään. Shamaaniseuraukautta toimintaperiaatteet löytyvät juuri ydinsamanismista. Jaana Kourin mukaan Michael Harner keräsi eri puolilla maailmaa harjoitetun samanismin yhteiset ja tärkeimmät piirteet tekniikaksi, jota kutsutaan nimellä ydinsamanismi. Se on Jaana Kourin mukaan perusteiltaan ikivanha ja sitä on harjoitettu eri muodoissa lähes kaikissa kulttuureissa ympäri maailmaa, muun muassa suomalais -ugrialaisten kansojen, alkuperäisten amerikkalaisten tai australialaisten aboriginaalien keskuudessa. (<http://www.shamaaniseura.fi/>).

Jean Townsendin mukaan uussamanismin -ja ydinsamanismin edustajien monista eri muodoista ja modernia samanismia harjoittavien henkilöiden yksilöllisistä eroista huolimatta on näiden eri ryhmittymien väliltä löydettävissä myös yhteisiä piirteitä:

1. Kaiken perustana on usko siihen, että maailma ei ole olemassa pelkästään aineellisella tasolla. On olemassa myös "todellinen" tai kirjaimellisesti sanottuna henkien maailma (toinen todellisuus ja sen asukkaat), jonne elävät ihmiset voivat päästä pyytämään apua ja tukea siellä olevilta hengiltä.
2. Universumi on voimakas ja kaikki siellä on keskinäisessä suhteessa. Painotetaan harmoniaa, yhteenkuuluvaisuudentunnetta ja suvaitsevaisuutta mieluummin kuin pirstoutumista ja etnosentrisyyttä.
3. Kaikessa on henki: eläimissä, kasveissa ja mineraaleissa. Meidän pitää kunnioittaa ja huolehtia järjestelmällisesti koko ympäristöstä.
4. Henkinen muuntautuminen on etusijalla, ja tarve luottaa henkien maailman (toisen todellisuuden asukkaiden) apuun, jotta voitaisiin käsitellä ja ratkaista nykyajan kriisejä, joita yksilöt, yhteiskunnat ja koko maapallo joutuu jatkuvasti kohtaamaan.
5. Edellisen lisäksi modernissa samanismissa on myös useita muita teemoja kuten esimerkiksi: menneen ajan ylistäminen, modernin ajan henkisyiden rappeutumisen julistus, ja toiveet menneen "hyvän ajan" elpymisestä.
6. Maapallo ja ihmiset ovat suuressa vaarassa. Yhteiskunnat ovat korruptoituneita ja saastuttavat maapalloa. Osasyynä tähän uhkaavaan ja lähestyvään tuhoon on länsimaista puuttuva yliluonnollinen tietoisuus. Yhteys luontoon ja henkiin on hävinnyt, mutta samanismin kannattajat uskovat, että tämä yhteys kaikkeen elävään ja toisiin ulottuvuuksiin on säilynyt sellaisissa perinteisissä kulttuureissa kuten Australian aboriginaalien tai Amerikan alkuperäiskansojen keskuudessa.
7. Yksi osa uussamanismin ja ydinsamanismin "missioista" on pyrkiä estämään maapallon tuhoutuminen. (Townsend 2001, 260).

3. SUOMALAINEN SAMANISMI

Onko suomalaisilla ollut samaaneja? Anna -Leena Siikalan mukaan tämä kysymys on 1800 -luvulta lähtien kuulunut suomalaisen kulttuurin perimmäisen luonteen selvittäjien klassisiin kysymyksiin (Siikala 1994, 16 -17). Suomalaiselta kulttuurialueelta ei tunneta siperialaista eli esitelmässäni perinteiseksi samanismiksi kutsumaani tai sitä vastaavaa ilmiötä. Suomalaisen samanismin tutkija on vaikeassa tilanteessa. Johtopäätöksiä samanismin olemassaolosta joutuu tekemään hyvin hajanaisten lähteiden perusteella. Ehkä juuri tästä syystä Siikalan mielestä suomalaisen samanismin tutkimus ei ole paneutunut erityisemmin tulkintojen perusteiden pohdintaan (Ibid. 1994, 20). Juha Pentikäinen on kuulunut 1960 -luvulta lähtien suomalaisista tutkijoista vakuuttuneimmaksi suomalaisen samanismin menneisyydestä. Hän puolusti ensimmäisen kerran (vielä suhteellisen varovaisesti) kantaansa 1961 Turussa pidetyssä 1. uskontotieteen symposiumissa (Pentikäinen 1962).

Häntä edeltävät suomalaisen samanismin puolestapuhujat olivat olleet melkein kaikki vertailevan folkloristiikan edustajia, kuten Martti Haavio, Matti Kuusi ja Lauri Honko (Siikala 1994, 19 -20). Martti Haavion mukaan suomalaista tietäjälaitosta on edeltänyt samanistinen noitainstituutio. Pätevä todistus jälkimmäisen olemassaolon puolesta on hänen mukaansa suomalaisten loitsujen runsas loveenlankeamissanasto (Siikala 1994, 19). Hän tuo lisäksi esiin tietoja, joiden perusteella voi päätellä niin vepsäläisten kuin suomalaistenkin tunteneen transsiin johtavan loveenlankeamisen taidon ja arvelee, että suomalais -ugrialaista perua oleva nimisana "noita" olisi alun perin merkinnyt "loveenlankeavaa noitaa" (Ibid. 1994, 19). Tehtävänsä valmistautuessaan tietäjä "nosti luontonsa", joutui haltioihinsa (eli lähti samaanimatkalle transsissa) ja

Lauri Honko on mm. tähän perustuen rinnastanut suomalaisen tietäjän käyttäytymisen siperialaisen samaanin riittitekniikkaan (Ibid. 1994, 19).

Matti Huurteen mukaan ikivanhasta noita-nimen alkuperästä kertoo myös se, että sana tunnetaan suomalais-ugrilaisissa kielissä suomesta ja saamesta (*noaide*) voguliin (*noait*). Kristinuskon saapuessa suomalaisille alueille suhtautuminen noitiin muuttui. Kirkko näki heidät epäjumalien palvelijoina, ja heistä tehtiin pahuuden perikuvia. Noidat alkoivat keskiajalla nimittää itseään tietäjiksi tai parantajiksi, ja se vähensi jollain tasolla kirkon vainoja heitä kohtaan. (Huurre 1998, 258-259).

Juha Pentikäinen kutsuu Kalevalaa samanistiseksi eepokseksi kirjassaan Kalevalan maailma vuodelta 1987, käyttäen samoja argumentteja kuin Martti Haavio 1950 ilmestyneessä Väinämöinen -kirjassaan. Martti Haavio mielestä Kalevalan ja muun vanhan epiikan ja loitsujen perusteella voidaan muodostaa jonkinlainen kuva myös koko siitä kulttuurimuodosta, joka nämä samanistiset runot on tuottanut. Hänen mukaansa mm. "väinämöisrunot" kertovat paitsi samanistisesta kulttuurista, myös kalastus - ja metsästyskulttuurista, mikä vallitsi pohjoisilla leveysasteilla ennen kristinuskon saapumista tänne (Siikala 1994, 21 -22).

Uudempaa tutkimussuuntaa suomalaisen samanistisen menneisyyden todistamiseksi edustaa uskontosemantiikka ja siihen kuuluva kalliomaalausten tulkinta uskontotiedettä ja arkeologiaa yhdistelemällä. Juha Pentikäisen ja arkeologi Timo Miettisen mukaan Suomen kalliotaiteessa on selviä merkkejä samanistisen näkemyksen mukaisesta kaikkisieluisuudesta, eri olemassaolon muotojen vaihdettavuudesta ja perimmäisestä ykseydestä (Pentikäinen & Miettinen 2006, 92). Tällaisia samanistisia kuvia ovat heidän mielestään sarvipäiset ihmishahmot, ihmisen ja hirven kuvakombinaatiot, veneet ja metamorfoosit, joissa ihmishahmon sarvet jatkuvat hirven turpana (Ibid. 2006, 92).

4. LÄHDELUETTELO

Harner, Michael.

1991 *Shamaanin tie*. KSL ry: Painoyhtymä.

Harva, Uno

1933 *Altain suvun uskonto*. Porvoo: WSOY.

Hoppal, Mihaly

2003 *Samaanien maailma*. Jyväskylä: Atena Kustannus oy.

Hultkranz, Åke

1973 A definition of shamanism. *Temenos* 9, 25 -37.

Hurre, Matti

1998 *Kivikauden Suomi*. Helsinki: Otava.

Pentikäinen, Juha

1998 *Samaanit, pohjoisten kansojen elämäntaistelu*. Helsinki: Etnika oy.

Pentikäinen, Juha

1962 Ovatko suomalaiset harjoittaneet samanismia. *Kotiseutu*, 6 -7, 176 -177.

Pentikäinen, Juha & Miettinen, Timo

2006 *Pyhän merkkejä kivessä*. Helsinki: Etnika oy.

Remes, Marjo

2005 *Katseen kulttuuriset rajat -samanismista uussamanismiin*. Rovaniemi: Acta Universitatis Lapponiensis 87.

Setälä, Johannes

2005 *Shamaanin rumpu*. Helsinki: Hakapaino.

Setälä, Johannes

2000 *Shamaanin maailma*. Helsinki: Hakapaino.

Siikala, Anna -Leena

1994 *Suomalainen samanismi -mielikuvien historiaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Sjöblom, Tom

2002 Only a hobo. Tuula Sakaranaho, Tom Sjöblom, Terhi Utriainen and Heikki Pesonen (ed.), *Ethnographic perspectives in comparative religion*. Helsinki: Limes ry.

Townsend, Joan B.

2001 Modern non -traditional and invented shamanism. Juha Pentikäinen (ed.), *Shamanhood, symbolism and epic*, 257-264. Budapest: Akademiai Kiado.

<http://www.shamaaniseura.fi/>

Juha Pentikäisen haastattelu:

14.6.2006

Johannes Setälän henkilökohtaiset tiedonannot/tekstiviesti†